

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan iddiaçıların Azərbaycan dili üzrə fəlsəfə doktoru imtahanı üçün proqram və tələblər

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyası Rəyasət Heyətinin 29 sentyabr 2020-ci il tarixli qərarı ilə “Fəlsəfə doktoru imtahanlarının keçirilmə Qaydası” təsdiq edilmişdir və fəlsəfə doktoru imtahanları 2021-ci ilin yanvar ayından etibarən “Fəlsəfə doktoru imtahanlarının keçirilmə Qaydası”na uyğun olaraq təşkil edilməlidir.

Qaydaya əsasən, əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan iddiaçılar Azərbaycan dili üzrə əlavə fəlsəfə doktoru imtahanı verməlidirlər. İmtahanı uğurla verən iddiaçılara DİM tərəfindən şəhadətnamə təqdim olunur və həmin imtahanın nəticələri imtahanın verildiyi tarixdən dissertasiyanın ilkin müzakirəsində beş il müddətində etibarlı sayılır.

Əcnəbi və vətəndaşlığı olmayan iddiaçılar üçün Azərbaycan dili üzrə fəlsəfə doktoru imtahanı Azərbaycan Respublikasının Dövlət İmtahan Mərkəzi (DİM) tərəfindən keçirilir. Həmin imtahanın məzmunu, keçirilmə qaydası, nəticələrin qiymətləndirilməsi meyarları və keçid balı Komissiya ilə razılaşdırılmaqla DİM tərəfindən müəyyənləşdirilir.

Azərbaycan dili üzrə fəlsəfə doktoru imtahanında yoxlanılıb-qiymətləndirilməsi nəzərdə tutulan bilik, bacarıq və vərdisləri ümumiləşdirilmiş şəkildə diqqətinizə çatdırırıq. Digər dil imtahanları kimi, bu imtahanda da “Dillərin öyrənilməsi, tədrisi və qiymətləndirilməsi üzrə Ümumavropa çərçivə sənədi”nin (CEFR) B2 səviyyəsinə uyğun olaraq, iddiaçılardan aşağıdakı bacarıqlar tələb olunur:

- Azərbaycan dilində oxu, yazı, dinləyib-anlama və danışmaq kimi kommunikativ bacarıqlara və vərdislərə yiyələndiyini nümayiş etdirmək;
- dildən ünsiyyət məqsədilə istifadə etmək üçün lazım olan həcmdə lüğət ehtiyatını və qrammatik minimumu mənimsədiyini nümayiş etdirmək;
- yazılı və şifahi nitq zamanı dil normalarına, oxu və yazı, orfoqrafiya, orfoepiya və durğu işarələrinin işlədilməsi qaydalarına riayət etmək;
- oxuduğunu, dinlədiyini və müşahidə etdiklərini şifahi və yazılı şərh etmək;
- fikirlərini şifahi və yazılı şəkildə ardıcıl və aydın ifadə etmək;
- müxtəlif formada rabitəli mətnlər qurmaq;
- mətndəki cümlələr və abzaslar arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirmək;
- oxuduğuna, dinlədiyinə və müşahidə etdiklərinə münasibət bildirmək;
- oxuduğu müxtəlif üslublu mətnləri və dinlədiklərini anladığını nümayiş etdirmək, oxuduğu və ya dinlədiyini mətndəki əsas fikri müəyyənləşdirmək;
- oxuduğu və ya dinlədiyini mətndəki əsas fakt və hadisələri seçmək, buradakı fikirlərlə bağlı mühakimə yürütmək;
- dinlədiyini və müşahidə etdikləri barədə fikirlərini sərbəst ifadə etmək;
- oxuduğu və dinlədiyini mətnlərin məzmununu şərh etmək;
- oxuduğu və ya dinlədiyini mətndəki fikirlərin məntiqi ardıcılığını müəyyənləşdirmək;
- mətndəki söz və ifadələrin kontekstə uyğun mənasını izah etmək;
- mətndəki fikirlərə münasibətini əlavə fakt və nümunələrlə əsaslandırmaq;
- fikirlərini əsaslandırmaqla müxtəlif tipli (nəqli, təsviri, mühakimə) mətnlər qurmaq;
- əsas və köməkçi nitq hissələri ilə bağlı yazılış və durğu işarələri qaydalarına əməl etmək;
- ədəbi dilin normalarına uyğun müxtəlif cümlə konstruksiyaları qurmaq;
- sitatlardan istifadə etməklə fikir və mülahizələrini qüvvətləndirmək;
- Azərbaycan dilində sərbəst ünsiyyətqurma bacarıqları nümayiş etdirmək;
- nitq etiketlərindən məqamında istifadə etmək.

Əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər üçün “Azərbaycan dili” fənni üzrə imtahana hazırlaşarkən oxu, yazı, dinləyib-anlama və danışmaq üzrə bacarıq və vərdislərin əldə edilməsi ilə yanaşı, Azərbaycan dili üzrə nəzəri materialların mənimsənilməsi, dil qaydaları üzrə, əsasən, aşağıdakı mövzularla bağlı bilik və bacarıqlara yiyələnmək də vacibdir:

Fonetika. Danışmaq səsləri. Sait və samitlərin növləri. Orfoqrafiya və orfoepiya qaydaları.

Leksika. Sözünlərsin leksik mənası. Sözünlərsin həqiqi və məcazi mənası. Çoxmənalı sözlər. Omonimlər. Sinonimlər. Antonimlər. Frazeoloji birləşmələr. Atalar sözləri.

Sözün tərkibi. Kök və şəkilçi. Sözün tərkib hissələri. Leksik və qrammatik şəkilçilər. Şəkilçilərin yazılışı.

Söz yaradıcılığı. Sözün quruluşca növləri: sadə, düzəltmə və mürəkkəb sözlər. Mürəkkəb sözlərin yazılışı. Eyniköklü sözlər.

Morfologiya: Əsas və köməkçi nitq hissələri.

İsim. Tək və cəm isimlər. Ümumi və xüsusi isimlər. Xüsusi isimlərin böyük hərflə yazılması. İsmnin halları. İsmnin mənsubiyyətə görə dəyişməsi. İsmnin şəxsə görə dəyişməsi.

Sifət. Sifətin işlənmə yeri. Sifətin mənacə növləri. Sifətin müqayisə dərəcələri: adi, azaltma, çoxaltma.

Say. Sayın mənacə növləri: miqdar və sıra sayları. Miqdar saylarının növləri: müəyyən miqdar sayları, qeyri-müəyyən miqdar sayları, kəsr sayları.

Əvəzlik. Əvəzliyin əsas məna növləri: şəxs, işarə, sual, qeyri-müəyyən, təyini əvəzlilər. “O” və “bu” əvəzlilərləndən sonra vergülün işlədilməsi.

Zərflər. Zərflərin mənacə növləri: tərtib-hərəkət, zaman, yer və kəmiyyət zərfləri.

Feil. Feilin zamanları. Keçmiş, indiki və gələcək zaman formaları. Təsdiq və inkar feillər. Feilin şəxsə görə dəyişməsi. Feilin əmr, xəbər, lazım, arzu, vacib və şərt şəkilləri. Məsdər, feili sifət və feili bağlama feilin şəxsə və kəmiyyətə görə dəyişməyən formaları kimi.

Köməkçi nitq hissələri.

Qoşma. Qoşmanın mənacə növləri. Qoşmaların yazılışı.

Bağlayıcı. Tabesizlik bağlayıcıları və onun növləri. Tabelilik bağlayıcıları və onun növləri. Bağlayıcıların yazılışı.

Ədat. Ədatın mənacə növləri. Ədatların yazılışı.

Modal sözlər. Modal sözlərin cümlədə yeri, yazılışı və onlarda vergülün işlənməsi.

Nida. Nidanın cümlədə yeri, yazılışı və nidalarda durğu işarələrinin işlənmə qaydası.

Sintaksis. Söz birləşməsi. Söz birləşməsinin növləri. İsmi və feili birləşmələr.

Cümlə. Məqsəd və intonasiyaya görə cümlənin növləri: nəqli, sual, əmr və nida cümlələri.

Cümlə üzvləri. Mübtədə və xəbər cümlənin baş üzvləri kimi. Mübtədanın cümlədə yeri. Xəbər. İsmi xəbər. Feili xəbər. Heç bir suala cavab verməyən *var, yox, lazım, mümkün* və s. sözlərin ismi xəbər kimi işlənməsi. Cümlənin ikinci dərəcəli üzvləri: tamamlıq, təyin və zərflilik.

Həmcins üzvlər.

Əlavələr.

Cümlədə söz sırası.

Məntiqi vurğu.

Qrammatik cəhətdən cümlə üzvləri ilə bağlı olmayan sözlər. Xitab. Ara sözlər.

Cümlənin quruluşca növləri: Sadə və mürəkkəb cümlələr. Mürəkkəb cümlə. Tabesiz və tabeli mürəkkəb cümlə. Baş və budaq cümlə. Budaq cümləni baş cümləyə bağlayan vasitələr.

Vasitəsiz və vasitəli nitq.

Azərbaycan ədəbi dilinin fonetik, leksik və qrammatik normaları.

Funksional üslublar və onların növləri.

QEYD: İmtahana hazırlaşarkən əcnəbilər və vətəndaşlığı olmayan şəxslər Azərbaycan dilinə aid akademik nəşrlərdən, dərsliklərdən, lüğətlərdən və digər vəsaitlərdən, o cümlədən aşağıda adı çəkilən vəsaitdən istifadə edə bilirlər:

“Azərbaycan dili (dövlət dili)”. Azərbaycan dili istisna olmaqla, tədris digər dillərdə olan ümumtəhsil müəssisələrinin şagirdləri, müəllimləri və Azərbaycan dili (dövlət dili) fənni üzrə imtahana hazırlaşanlar üçün vəsait. Bakı, 2019.